

Over de nieuwe uitgaaf van den zoogenoemden Anonymus of onbekenden schrijver: 'Over de verhoudingen, rechten en oorlogen tusschen de bisschoppen van Utrecht en die van Groningen, Drenthe en Coevorden', loopende van het jaar 1138 tot 1232, doch vooral over

<https://hdl.handle.net/1874/234788>

Br. 1090, VII, 29.

mm 11257

OVER DE NIEUWE UITGAAF VAN DEN ZOOGENOEMDEN
ANONYMUS OF ONBEKENDEN SCHRIJVER:
„OVER DE VERHOUDINGEN, RECHTEN EN OORLOGEN”
„TUSSCHEN DE BISSCHOPPEN VAN UTRECHT”
„EN DIE VAN GRONINGEN, DRENTHE EN COEVORDEN,”
LOOPENDE VAN HET JAAR 1138 TOT 1232,
DOCH VOORAL OVER DE LAATSTE
VIJF JAREN, VAN 1227 TOT 1232.

Deze uitgaaf is bewerkt door Mr. C. PYNACKER HORDIJK en onder den titel, dien men vertalen kan: „Zeker verhaal wegens Groningen, Drenthe en Coevorden en verscheidene andere zaken onder verschillende bisschoppen van Utrecht”, uitgegeven in de werken van het Hist. Genoots. gevestigd te Utrecht, nieuwe serie n°. 49, bij KEMINK EN ZON te Utrecht, 1888.

Ongetwijfeld heeft onze oud-professor met deze uitgaaf een zeer verdienstelijk werk verricht. De nieuwe uitgaaf in de Monum. German. van PERTZ, Tom. XXXIII, 1871, door WEILAND, onder den titel: „Daden der Utrechtsche bisschoppen”, staan niet tot ieders dienst en deze uitgever vergist zich, als vreemdeling hier, soms erg in de plaatsaanwijzingen; de oudere uitgaaf van A. MATTHAEUS in 1690 (herdrukt 1740) is, zooals vele zijner uitgaven, zeer onachtzaam bewerkt, hoewel zij nog niet zeldzaam op de aucties of catalogen der antiquaren voorkomt en de fouten, die deze uitgaaf in de plaatsnamen maakt, zich door iemand

die in deze streken bekend is, licht laten verbeteren. A. MATTHAEUS gaf er (vertaald) dit opschrift aan: „Geschiedkundig verhaal over de zaken (toestanden en verhoudingen) van 't Stift van Utrecht en over den oorlog met de Coevorders (en) Drenthenaren gevoerd, loopende van 1138—1233.”

Deze titel is bepaalder dan de anderen. Wil men een titel plaatsen, dien geeft de schrijver zelf aan aldus: *Facta Episcoporum Trajectensium diligenter, fideliter et seriose narrata, maxime de Groninge et de Trenthe et de Coevordia. „Ernstig en getrouw geschiedverhaal der daden van de „Utrechtsche bisschoppen, vooral wat Groningen en Drenthe „en Coevorden betreft.”* Het woord *facta* neme men in ruimen zin als bevattende de verhoudingen, rechten, gebruik of stoornis van rechten, oorlogen, compromis deswege, die tusschen de bisschoppen en Groningen en Drenthe plaats vonden.

De titel van WEILAND is te vaag, ook eenigzins die van deze nieuwste uitgaaf. Ziet men op den inhoud van het werk, dan is misschien de meest juiste titel: Ernstig en getrouw historisch verhaal van de daden der bisschoppen van Utrecht, inzonderheid opzichtens Groningen, Drenthe en Coevorden, wat betreft de verhoudingen, rechtstoestanden, gebruik en stoornis der rechten en oorlogen deswege, zooals die plaats vonden van het jaar 1139 tot 1232, vooral echter de laatste vijf jaren, van 1227 tot 1232. De meerdere juistheid van den titel zal later nog blijken.

Behalve door vorm, in octavo, en letter, beveelt zich deze nieuwe uitgaaf aan door eene bijna altijd gelukkig geslaagde tekstkeuze, en ook daardoor dat de uitgever nog een handschrift meer kon gebruiken, dat aan WEILAND

onbekend was. Ook heeft de uitgever achter het werk een verklarende lijst van plaatsen, personen, dagteekeningen enz. gevoegd, die in 't algemeen juist kan worden genoemd, wat echter niet zoo algemeen van de voorrede kan gezegd worden. Deze schijnt ons niet vrij van misvattingen, die dan ook soms in de lijst daarachter worden herhaald.

Omdat in de aanhalingen bij andere schrijvers de kapittelindeelingen der uitgaaf van A. MATTHAEUS meer dan anderhalve eeuw gevolgd worden, hadden wij ook gaarne tusschen haakjes deze indeeling er bij vermeld gezien, om zodoende de aangehaalde plaatsen gemakkelijker te kunnen vinden.

Het voornemen bestaat in de volgende jaargangen van dezen almanak wellicht eene vertaling van dit werk te plaatsen ten gerieve van diegene, die het Latijn niet of niet genoeg verstaan, waartoe schrijver dezes dan wel de behulpzame hand wil bieden. Opdat echter die vertaling ook als bron kan gelden bij de studie der Drentsche geschiedenis, zal zij niet een sierlijke, maar een stijf letterlijke zijn, en hij zal zich daarbij van alle subjectieve kritiek en aanmerkingen onthouden, om die bron door geen subjectivisme troebel te maken. In dezen jaargang plaatst hij hier daarom, en enkel in het belang der objectieve geschiedenis, eenige aanmerkingen, vooral over de voorrede en verklarende lijst achter deze nieuwe uitgave geplaatst.

Eer de uitgever zijne aanmerkingen op het werk des onbekenden schrijvers maakt, spreekt hij over een en ander uit de vroegere geschiedenis van Drenthe, en schaart zich aan de zijde van diegenen, die meenen dat Drenthe eerst

door KAREL DEN GROOTE met de Saksers tegelijk en dus na 772, onder het Frankische rijk werd gebracht; hij schijnt dus Drenthe tot Saksen te rekenen. Hierover eerst een woord.

Ons schijnt het andere gevoelen aannemelijker, dat namelijk Drenthe zooal niet geheel in 734, althans vóór KAREL DEN GROOTE onder het Frankische rijk is gebracht. Tot Drenthe behoorden ook Steenwijk en omstreken, alsmede Stellingwerf, voor zoover dit niet tot het graafschap Staveren behoorde, van welk graafschap Staveren later het kleinere graafschap Kuinre (comitatus Cunere) en nog later de heerlijkheid Kuinre, Urk, Schokland overbleef.

Deze streek, en ook vooral Vries (soms Frisia genoemd) en de omstreken Norg, Eelde, Roden, Roderwolde enz. wilden wij allerminst tot Saksen rekenen.

De onderwerping dier streek moet men wel met die van het latere Bordego, waartoe ook Schoterland behoorde, welk Bordego toen onder Oostergo gerekend werd, gelijktijdig, of niet lang daarna stellen. Men vergelijke hierover op meerdere plaatsen de verhandeling over Runen in den vorigen jaargang, en de mededeelingen van het Overijselsch Genootschap, Afd. 11, 12de stuk, blz. 4, 5, 8.

Dat noch Drenthe, noch Twenthe geheel tot het land der Saksen behoorde, hebben wij even toegelicht in die verhandeling over Runen, en wij zijn ook niet voornemens dit hier verder te behandelen, maar wenschen alleen het volgende op te merken.

Terwijl volgens het Saksisch erfrecht de oudste zoon volstrekt geen voorrechten boven jongere broeders had, zien wij in Twenthe nog als een gewoonterecht de oudste zoon het geheele erf ontvangen volgens het recht der

Franken, wat zich door de onverdeelbaarheid van het erf als hofhoorig dus niet geheel laat verklaren.

Ook de benamingen hofmeijer, meijer, welke laatste naam te Ommen nog in de 14de eeuw voor schout gebruikt werd, wijzen wel op Frankischen aard.

Verder moest volgens de wetten van KAREL DEN GROOTE in het land der Franken aan elke kerk één waardeel in de marke of meente toegewezen worden (*unus mansus*) doch in het land der Saksen twee weren of mansi. Over de beteekenis van mansus, zie verslag der 56ste vergadering van 't Overijsselsch Genootschap, 27 Oct. 1885, blz. 12, 15, 16 (*mansi* = *mensurae*, gemedes, maten, weren, *portiones seu comprehensiones*, bijvangen of waardeelen heeten hier weren, ook wel hoefslagen, hoefdeelen.) Dit schijnt zoozeer gewoonte te zijn geworden, dat de bisschop in 1381 en in 1401 nog tot voorwaarde voor het oprichten eener parochiekerk te Steenwijkerwold stelde, dat daaraan toegevoegd moest worden *unum mansum terrae pratilis et campi in wari-schapiis, ut eorum verbis utamur, vulgariter een hoef-slag boulants ende in de weyde.*"

Zien wij nu de lijst der kerkgoederen in Drenthe na, dan vinden wij, dat aldaar de oude en oudste kerken geen twee maar slechts één waardeel in de marke *nte* holte te vene te velde" bezaten (zie MAGNIN, Kerk-Gesch. van Drenthe op de namen der kerspels) b.v. Anloo, Borger, Rolde, Diever, de vicarie te Vries eigendom des bisschops (denkelijk overblijfsel der eerste kerk daar). Zoo ook de eenigzins later ontstane kerken Eelde, Norg, Westerbork, Dwingeloo. Sleen was geen der oudste kerken. Slechts Zweeloo had, althans in 1580, geen waar in bezit, doch kan die met verlot verkocht hebben.

De uitgever schijnt verder, het prediken van WILEHADUS in Drenthe hierbij aanhalende, te onderstellen dat deze in het door KAREL DEN GROOTE onderworpen land, en mede door dezen gezonden, heeft gepredikt, en dat hij kort voor 780 te Dokkum en in Drenthe arbeidde. Alle drie onderstellingen gaan mank. Oostergoo e.a., waarin Dokkum, is niet eerst door KAREL DEN GROOTE onderworpen; niet door KAREL DEN GROOTE, maar door den bestuurder van het bisdom Utrecht, moet WILEHADUS derwaarts gezonden zijn. Te Oostergoo of Dokkum bleef hij kort, doch het langst in Drenthe. Wij meenen in onze verhandeling over Runen genoegzaam aangetoond te hebben dat WILEHADUS op zijn laatst reeds in 765/766 te Dokkum aankwam, daar kort, doch langer in Drenthe leerde, en het dus lang niet zeker is dat hij eerst in 777 in Drenthe kwam preken; dat Drenthe toen reeds over het algemeen christelijk was, toonden wij duidelijk aan op blz. 63 en 64, zoodat hij dan ook aldaar geen kerken heeft gebouwd, zooals hij wel te Wigmodia deed, waar hij, mede op voorstel van KAREL DEN GROOTE, nu heen gezonden werd in 780. De onderwerping van die streek en van Saksen heeft volgens zijn biograaf eerst na zijn arbeid in Drenthe plaats gehad en KAREL hoorde *daarna* eerst van zijne geschiktheid tot missionaris voor 't Saksenland.

Immers letterlijk zegt zijn biograaf cap. VI: „Als *hierop*” (namelijk nadat WILEHADUS in Drenthe reeds een tijd met prediken bezig was, wat in cap. V verhaald wordt) „KAREL, welke zich zoo dikwerf beijverd heeft het volk „der Saksers tot het christengeloof te bekeeren, van den „roep over den man Gods (voor 't eerst) gehoord had, „liet hij hem bij zich komen en zond hem naar een deel „van Saksen” (dus was hij vroeger niet in 't Saksenland

werkzaam geweest) „in de Gou Wigmodia, om daar onder „koninklijke volmagt kerken te bouwen, alwaar hij begon „kerken op te richten en daarvoor priesters te verordenen.”

Thans zullen wij bespreken wat de uitgever van den schrijver en zijn werk zegt, dan wat hij over onjuistheden in de chronologie, maar vooral in de mededeeling van sommige feiten zegt, en eindelijk de verklarende lijst achter het werk behandelen.

De uitgever schijnt ons toe het doel en de strekking van het werk niet juist gevat te hebben, en geeft vandaar zulk een vreemd overzicht van het werk op bladz. XII, met als inleiding te nemen wat geen inleiding enkel is, aanhangsel te noemen wat vooral kern des verhaals is, en middenpunt waarom zich alles beweegt wat slechts een der brandpunten is.

WORP VAN TABOR zegt dat de bisschop ze hier ter conferentie had samengeroepen. Dat dit verhaal voor den bisschop met ernst werd gedaan en in dien vorm door een secretaris werd geredigeerd en opgeteekend, geeft het van zelf reeds als het ware het karakter van officieele waarheid. Bij zulke hardnekkige rebellie en herhaalden krijg tegen de partij der rebellen, vooral door dezen bisschop de laatste jaren gevoerd, was het van belang, dat alles juist en naar waarheid werd geboekt. Het was de plicht des bisschops als vorst en nog meer als hoofd der kerk hier te zorgen dat de waarheid door geene scheeve voorstellingen werd verduisterd, opdat de onderhoorigen daardoor eer gesticht dan geërgerd, eer tot gehoorzaamheid dan tot rebellie werden aangezet, en de tot rebellie gezinden het onheil juist konden

overzien, wat hun opstand aan land en volk berokkend had, waarbij men nog vele andere aannemelijke redenen voor deze met zorg geleverde beschrijving kan voegen. Bisschop WILBRAND, die 3/4 jaar na deze conferentie overleed, en na de laatste min of meer mislukte poging op den avond zijns levens de zaak, naar het schijnt, verder wilde laten rusten, deed nu een verslag uitbrengen en door een braven Frieschen geestelijke op schrift stellen, dat men betitelen kan: „Waarachtige beschrijving en verklaring der verhouding, „daden en oorlogen, die tusschen het sticht van Utrecht „en zijn bisschoppen en tusschen Drenthe met Groningen „en de slotvoogden van Coevorden gedurende bijna een „geheele eeuw, maar vooral de laatste vijf jaren, inzonderheid „in den tijd van bisschop WILBRAND hebben plaats gegrepen,” door een Friesch geestelijke geredigeerd en dien bisschop ter goedkeuring voorgelezen op eene conferentie van dier zaken kundige mannen, daartoe den 30 October 1232 te Groningen gehouden, waarna de bisschop in den volgende zomer, kort voor zijn overlijden, nog twee vrome stichtingen, eene aan de S. Lambertskapel te Deventer en de andere, de oprichting van het klooster Zwartewater, bij Hasselt, voor de zielen der in zijnen tijd in die oorlogen gesneuvelden maakte en daarna op den 27 Juli overleed. Het recht des bisschops te bewijzen was niet noodig; niemand betwijfelde dat recht, en dit was dus het doel niet, maar de wijze van uitvoering, de vreedzame of gestoorde uitoefening van dat recht gedurende een lange reeks van jaren, de oorlogen deswege, vooral tijdens dezen bisschop gevoerd, naar waarheid te schetsen was het doel van dit geschrift, en om die laatste oorlogen te rechtvaardigen en te verklaren wordt de neder-

laag en moord van den vorigen bisschop zoo tragisch geschilderd, terwijl duidelijk een evenzeer voornaam punt was, om de juiste verhouding des bisschops tot de radbraking van **RUDOLF VAN COEVORDEN** in het licht te stellen.

De bisschop liet toe dat een bekwaam Friesch geestelijke de redactie werd toevertrouwd om nog meer de ware toedracht der zaak geheel objectief te toonen, al gaf hij ook van de politiek-rechterlijke betrekking van Friesland tot het Sticht eene beschrijving, die een Stichtsch geestelijke niet zoo zou hebben beschreven, doch die hier niets ter zake deed, en het edel en volgzaam gedrag zijner landgenooten, zijner Friezen (*nostri Frisones*), nog meer in het licht stelde. Straks zullen wij hieruit trachten aan te toonen, dat **A. MATTHAEUS** terecht zegt, dat de schrijver ongetwijfeld een Fries was, tegen het beweren van onzen uitgever in.

Het is dan ook zeer onjuist gezegd door den uitgever dat men onzen schrijver kan aanvullen, misschien wel verbeteren uit „het leven van den abt **SYBRAND VAN MARIENGAARDE** en uit de kronyk van **EMO**; neen, omgekeerd dient men te zeggen, dat die berichten naar onzen schrijver dienen te worden verbeterd, vooral die in het leven van **SYBRAND**, dat **WORP VAN TABOR** nog volgt, die maar van één gevecht na den dood van bisschop **OTTO II** schijnt te weten, waarin de deken **HESSEL** sneuvelde, en meent dat **RUDOLF** toen eerst is geradbraakt, hoewel dit niet uitsluit dat later nog andere feiten konden bekend geworden zijn, b.v. dat er verraders onder het leger des bisschops waren geweest, wat echter ook onze schrijver van de afdeeling bij **Bakkeveen** meldt, alsmede dat eenige ongegronde praatjes over den dood van **RUDOLF** bleven bestaan.

A. MATTHAEUS zegt, dat bij hem geen twijfel bestaat, dat de schrijver of redacteur dezer geschiedkundige conferentie een Fries was; de uitgever meent alles op zijne subjectieve wijze te kunnen uitleggen, al was hij geen Fries, hoewel hij wel wil toegeven, dat hij in het noorden van het Sticht te huis behoorde. Wij houden het met A. MATTHAEUS.

Geen Stichtsch geestelijke zou hebben geschreven, zooals onze schrijver, dat de bisschop geen recht had om de Friesen ten strijde voor hem op te roepen, en dat zij niet tot dien bijstand verplicht waren, wijl zij geheel vrije lieden zijn, en van elk juk van dienstbaarheid, welk ook en van welken Heer ook (al was het de bisschop van Utrecht) wien zij zouden toebehooren, ontdaan en bevrijd zijn. Bladz. 71.

Dit was immers rechteus en ook feitelijk niet waar.

De zoo grondige en schrandere KLUIT bewijst in zijn Tom. 1, par. II. Hist. Crit. Excursio VIII, blz. 395, vooral 410, 411, dat het mandeelig bezit van Friesland, van Oostergoo en Westergoo, hetwelk de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht hadden van dat land, nog in 1204, 1217, 1223, 1225 stand hield; bisschop GUIDO beweert in een stuk van 1310 dat een deel van Stellingwerf onder hem als tijdelijk vorst behoort en hem (als zoodanig) te (Olde en Nije) Lamer het grutrecht toekomt; maakte tot 1408 nog pretensie op het grutrecht en de precarie over Stellingwerf en vorderde daar toen nog het huisgeld. KLUIT wil, dat de bisschop den graaf van Holland meermalen met zijn aandeel beleende, en deze daarom den bisschop soms met zijn leger in deze oorlogen met de Drentenaren bijstond, en dat nog in 1295 FLORIS V door den bisschop met zijn aandeel is beleend. Hij trekt na

BUCHELIUS hier tegen EMMIUS te velde, die meermalen ook door IDSINGA ter deeg wordt onder handen genomen. Nog in 1344 had de stad Staveren van den bisschop den tol daar in leen (Reg. Kamp. Archief 1, 30, 31).

De schrijver noemt 's bisschops eigen land Twenthe, Ommen, Vollenhove blz. 72, doch niet Stellingwerf en Berkoop. Hij noemt de Friesen van het stroomgebied der Lende (Lenna) zoo goed Friesen als Staveren en deze zoo goed als Oostergoo en Westergoo. Hij kent geen Stichtsch Friesland, wat de bisschop wel kende toen hij nog in 't jaar 1336 (dus een eeuw later) genoegzaam geheel Overijsel aan den graaf van Gelderland verpandde, doch behalve Diepenheim en Kampen ook *Friesland*, Coevorden en Drenthe aan zich behield (Dumb. Anal. III, bl. 261).

Den braven geestelijke die zich zoo zeer in den welstand, bloei en rijkdom van het Sticht verheugde en deszelfs armoede soms zoozeer betreurde, die daarom de vrede en rust zoozeer hoogschatte, maar rebellie en opstand tegen den Vorst des lands ook scherp veroordeelde, kon zich de uitgever met zijn voor 't minst te noemen UBBO EMMIUS' begrip, vooral niet als Fries denken, terwijl wij hier juist in een beeld aanschouwelijk zien hoe de Friesche geestelijkheid en het betere deel des volks hun herder en geestelijken vader beschouwden, al waren zij over de uitgestrektheid der tijdelijke macht van den bisschop over Friesland niet geheel eensgezind.

De groote objectiviteit des bisschops in deze kwesties, en het bewustzijn van zijn goed recht en het onrecht der rebellen blijken ook hieruit, dat hij het herhaaldelijk gerust aan Friesche arbiters overliet compromis en zoen op te maken,

gelijk ook bisschop GUIDO in 1310 nog de geschillen met Stellingwerf gerust aan eenige Friesche grietmannen ter beslechting overliet.

Onze brave Fries, die hier zoo doordraaft over de vrijheid der Friezen, en alle leenroerigheid, onder wien ook, keizer, graaf of bisschop, verwerpt, is dan vroeger ook meer gematigd, als hij in cap. XII en XIII de komst van bisschop DIRK VAN DER ARE, een derde eeuw vroeger, rechtvaardigt, als rechtens geschied, en vermoedt dat zij volgens het compromis van 1165 geheel rechtmatig gebeurde, en de eerbode meldende, die de graaf van Holland later aan den bisschop doen moest, door laat schemeren, dat de graaf gedelinkweerd had met den bisschop in zijn recht te hinderen en aanvankelijk in hechtenis te nemen.

Ons dunkt, dat de kritiek te subjectief wordt, als zij den lof, dien de Fries zijne landgenooten geeft (*nostri Frisones*) voor hun bijstand des bisschops, enkel door een soort van vleierij met nevenbedoelingen wil verklaren.

Wat de uitgever van de partijdigheid en onpartijdigheid des schrijvers zegt, hadden wij liever gemist. Objectief moet een geschiedschrijver zijn, doch onpartijdig te zijn behoeft hij niet. Hij moet het met de goede partij en die recht heeft houden, en de slechte partij en onrecht met den waren naam noemen. Is het partijdigheid in slechten zin te noemen, als men het recht der overheid en der vorsten verdedigt en rebellie afkeurt? Absoluut onpartijdig, zoowel ten opzichte van het verkeerde als van het goede, is het kwade en goede gelijk recht toekennen of gelijk maken,

of karakterloos tot *principe* stellen : waar twee twisten hebben beide schuld. Wat de uitgever van het schimpen en schelden van den schrijver zegt, is bij ons alles met den rechten naam noemen en daarbij nog een passend bijvoegelijk naamwoord (epitethon ornans) bijvoegen. Ook EMO beschrijft den moord van bisschop OTTO als wreed, noemt den krijg van RUDOLF VAN COEVORDEN rebellie en samenzwering, en ook de schrijver van het leven van den abt SIJBRAND VAN MARIENGAARDE noemt dat deel des volks, dat bisschop OTTO, vromer gedachtenis, heeft verslagen, een verkeerd en vadermoordend volk, erkent het recht en leen der kerk van Utrecht op Drenthe, beschrijft die slachting met afschuw uitdrukkenende termen, prijst het, dat de Friezen partij trokken voor hun heer en vader den bisschop, wiens partij zij beloofden te zullen bijstaan, wien zij als gehoorzame kinderen zullen volgen, hoewel er sommigen onder waren, die het heimelijk met de partij van RUDOLF hielden. Verder zegt hij, dat de tegenpartij hardnekkig bij die schanddaad volhardde en noemt diegene, die aanrieden tot verraad aan te zetten, de wijzen van Babyionië, en het geld ter omkoopung het geld der goddeloosheid. Overigens moet men de schriften volgens hun tijd beoordeelen, il faut juger les écrits d' après leurs date, en niet naar onzen tijd.

Niet altijd gelukkig is de uitgever als hij de chronologie of tijdsbepaling des schrijvers beoordeelt en nog minder als hij onjuistheden in den schrijver wil opsporen. Dikwerf verschilt de tijdrekening maar één jaar, zoodat onze schrijver meest een jaar ten achteren is. Eerst dachten

wij dit te kunnen verklaren door wat Emo zegt in zijn *Chronicum* (blz. 221): „Het moet u niet in de war „brengen, indien soms eenige kronykschrijvers den fameusen „Marcellus-vloed in het jaar des Heeren 1218, anderen „in 1219 stellen; want deze begonnen het jaar met „’s Heeren geboorte, toen Hij in ’t vleesch verschenen is, „de anderen met Maria Boodschap (25 Maart) wanneer hij „in den schoot der maagd is mensch geworden, en zoo „was het (den 16 Januari) nog in het laatst (laatste kwartaal) „van ’t jaar 1218.”

Had nu onze schrijver met kersmis *dat* jaar begonnen, wat anderen *reeds* met 25 Maart begonnen waren, dan was volgens deze het jaar 1232, wat bij onze schrijver het jaar 1231 was, op welk jaar hij deze conferentie stelt; van 25 Maart tot 25 December was onze schrijver dan een jaar achter. Zoo zou men ook denken dat geteld werd als natuurlijk, dat men begon bij het begin der menschwording van Christus vóór de geboorte, en toch zien wij dat men omgekeerd dat jaar begon met 25 Maart, wat anderen reeds met kerstmis te voren begonnen waren, zoodat de eersten van 25 December tot 25 Maart een jaar ten achteren waren. De Keulsche kerkprovincie, waaronder ook dit diocees behoorde, begon even als Rome het jaar met kerstmis, anderen, vooral in Frankrijk en ook hier wel, begonnen dat jaar eerst met 25 Maart, zoodat de bisschop van Utrecht GUIDO in 1304 gelastte, dat men voortaan ten deze het Keulsche en Roomsche gebruik zou volgen, en het jaar met kerstmis beginnen. (Vergelijk A. J. WEIDENBACH, *Calend. Historico-Christianum*, Regensb. 1855, bl. 95, *Batavia Sacra* op GUIDO VAN AVERNE biss. diens statuten

blz. 177.) Ook de voorbeelden, die HUIJDECOOPER aanhaalt (Melis Stoke I, blz. 296—324), en wat KLUIT, Hist. crit. I, 1, bl. 86 aanhaalt, hebben diezelfde telling, namelijk dat sommigen eerst met 25 Maart dat jaartal telden, wat anderen reeds met 25 December begonnen. Zoo kan onze schrijver geteld hebben b.v. bladzijde 79. De derde Zondag in de vasten viel in 1232 den 14 Maart, begon hij nu dat jaar eerst den 25 Maart, dan was het nog 1231, zooals de schrijver hier heeft. De uitgever wil sommige van die chronologische fouten wel op rekening van de copisten of overschrijvers stellen. Als de schrijver b.v. zegt dat bisschop OTTO II in 1227 (terwijl anderen lezen 1225 of 1226) stierf en in 1226 dus de stoel ledig stond, dan zal de copist hier wel de schuld hebben, als ook dat hij 13 jaar regeerde tusschen 1215 en 1227 of dat bisschop DIRK VAN DER ARE 14 jaar regeerde, tusschen 1201 en 1212. Zoo dom in de regels der optelling of aftrekking mag men toch niet onderstellen dat hij is geweest; wel echter kon een overschrijver zich vergissen, die zijn' copie niet weer vergeleek of nazag, of de jaren niet natelde. Zoo men niet soms ook dat jaar reeds met 25 Maart begon, wat anderen eerst met 25 December begonnen, kon toch een copist dat wel gemeend hebben, en dan zelf met kerstmis beginnende, het vorige jaartal van 25 Maart tot 25 December met één verminderd hebben. HUIDECOOPER geeft iets van dien aard zelfs den geleerden MIREUS na in zijn uitgaaf van Diveus, die hij met een handschrift van Diveus vergelijkt.

De uitgever stelt overigens terecht, dat deze historische conferentie niet in 1231 maar in 1232 heeft plaats gehad, maar vergist zich geheel als hij voor den *derden* dag voor

de kalenden van November „of” 1 November, op den vigiliedag van het feest van „Allerheiligen” wil lezen: „den *tweeden* dag”, omdat hij zegt dat de vigiliedag altijd den dag vóór een feest is. Neen, wanneer het feest op Maandag valt, dan is de vigiliedag op Zaterdag, elk katechismuskind van elf jaar zou hem dit hebben kunnen zeggen. Rekent men nu uit op wat dag Allerheiligen viel in 't jaar 1232, of gemakkelijker ziet men na in de paaschlijst en Zondagsletter bij HUIJDECOOPER 1, blz. 333, dan viel Paschen dat jaar op 11 April, was de Zondagsletter D.C. evenals in het jaar 1852, en viel Allerheiligen op Maandag, was dus Zaterdag vigiliedag, *tertio* kalend. Novembr. juist als de auteur heeft (men vergelijke slechts een almanak van 1852.)

Wat voorts de onjuistheden betreft, die de uitgever meent te vinden, merken wij vooreerst op, dat men die niet zal vinden in datgene, wat men voor het doel wilde geschreven hebben; doch overigens kon, bij een conferentie deswege, waar men de acten niet bij de hand had, en de een den ander uit zijn geheugen moest verbeteren in volgorde en tijd, in bijzaken ligt eene onjuistheid plaats vinden.

Wat nu de uitgever, of WEILAND misschien, blz. XVI zegt, dat de schrijver beweert dat ADA VAN HOLLAND in 1204 door haar Oom gevankelijk naar Texel is gevoerd, terwijl dit 24 dagen vroeger, den 1 December 1203, zou hebben plaats gehad, begrijpen wij niet; het staat in cap. XVI niet, en wij zien niet hoe hij kan uitrekenen, dat de schrijver dit onderstelt.

De uitgever wijst op dezelfde bladz. op eene onjuistheid in cap. XIV, hoe de schrijver het voorstelt, als of bisschop DIRK zich mengde in de zaken van Holland, toen niet alleen de graaf van Holland, DIRK VII, maar ook de graaf van Gelderland, OTTO I, reeds overleden was, diens zoon GERARD te vriende houdende. Dit is een van die bijzaken waar wij van spraken, die nu een kleine 30 jaren verleden waren. Evenwel de schrijver zegt het niet uitdrukkelijk met een *daarna*. Al is nu waar dat OTTO VAN GELRE, zooals het Chron. Tielense tegen andere kronyken in zegt, in 1207 overleden is, en de bisschop zich reeds in 1204 met Holland bezig hield, de uitdrukking dat de bisschop den knaap GERARDUS 's Graven erfgenaam *en* (den) graaf van Gelderland in zijn gunst en genegenheid als zoon bewaarde, kan men van beiden verstaan, van den vader OTTO, zijn zwager, en GERARD dezes zoon, alsof er stond „GERARDUS 's Graven zoon met den graaf zelve, genen als zijn zoon, als een zoon.” Immers was hij haeres comitis dan was hij van zelf reeds comes en behoefde er niet bij als reeds de vader dood was: *et comitem Gelriae*. Hoe dit zij, de uitgever heeft nog eene onjuistheid meenen te vinden hierin, dat de schrijver zegt, dat de graaf VAN GELDER en andere gevangenen, die op hun belofte en eed van terugkeering naar de gevangenis door RUDOLF VAN COEVORDEN voor de vergadering bij de aankomst van den nieuwen bisschop, die plaats had den 20 Augustus, waren losgelaten, na die vergadering door eene uitspraak der rijksvorsten in tegenwoordigheid van koning HENDRIK VII van die beloften en eed zijn ontslagen, daar dit volgens eene acte in het oorkondenboek van SLOET reeds het jaar te voren, den 1 October, zou zijn geschied.

De keizer en vorsten konden den eed wel losbaar verklaren, doch de bisschop van de plaats moest den eed zijner onderdanen relaxeeren of ontbinden, en heeft die uitspraak hier herhaald en daarbij den eed opgeheven (PICHLER jus. canon. I, 225, *Episcopi potestatis jurisdictionis est inter alia relaxare juramenta*, het behoort tot de rechtsbevoegdheid des bisschops eeden te ontbinden). *Per sententias principium*, is hier *op, volgens, overeenkomstig, krachtens* beslissing van ongeldigheid der belofte en losbaarheid des eeds. Uit VAN BERCHEN, bl. 59, zien wij dan ook, dat de bisschop naar en tengevolge van de uitspraak der rijksvorsten en voornaamste leenmannen hen van den eed ontsloeg, *pro tribunali sedens*, op den rechtstoel gezeten. Hetzelfde zegt het Chronicon Tielense. De schrijver zegt, dat hij hier kort wil samenvatten en vandaar die praegnante constructie van het door den nieuwen bisschop op die vergadering bepaalde. Overigens zou, zoo als met tallooze diplomaten het geval is, ook die oorkonde bij SLOET een jaar te vroeg gedateerd kunnen zijn en was er tijd om tusschen 20 Augustus en 1 October de uitspraak van de rijksvorsten uit te lokken. Zoo heeft o.a. het diploma, waarbij de bisschop voor de zielen der gesneuvelden voor Coevorden iets maakt aan de S. Lambertskapel te Deventer, waarvan de uitgever gewaagt bl. XVI in de nota, het jaar 1230, wat duidelijk 1233 moet wezen.

Gaarne geven wij den uitgever gelijk in de wijze waarop hij bij de verkeerde dateering in de tijdsopvolging van verschillende feiten verklaart, blz. XIX en XX, doch daar wordt hij eensklaps moedeloos bij eene moeielijkheid die geen moeielijkheid is, op blz. XX, tweede helft.

Die moeielijkheid bij hem is deze: indien de uitspraak, de scheidsrechtelijke beslissing, in cap. 37 vermeld, op Zondag Oculi (14 Maart 1232, 1231 bij een 25 Maarts nieuwjaar) tot stand kwam, waaraan zich de Drenthenaren niet hielden en weer met Fivelgo de stad Groningen belegerden, doch een nederlaag leden, dan moet dit eenigen tijd na 14 Maart, en niet vóór dien tijd, 8 Maart, hebben plaats gegrepen. Doch hij had moeten bedenken dat de schrijver nooit zoo telt als wij nu tellen, den zooveelsten eener maand, maar steeds of de klassieke telling naar de Kalenden, Iden en Nonen bezigt of naar den afstand der kerkelijke feesten dateert, b.v. vóór, op of na St. Lambert, Vig. S. Nicolai, St. Lucas enz. *Octava Marcy*, cap. 38, is den 2 Mei, den 8sten dag na St. Marcus, den alom bekenden bede- en vastendag, nog St. Marcus zonder meer genoemd, evenals hij blz. 73 het feest van Lucas noemt, zonder er daar bij te voegen Evangelist. Hoewel St. Marcus ook wegens de vasten of Paaschtijd met geen octaaf gevierd wordt, zooals ook de vigilie van St. Nicolaas wel bestaat, doch niet gehouden wordt (zie blz. 27, cap. XVI), zoo ook hier. De copiisten, die van de y twee ii maakten, schijnen van St. Marcusdag niet geweten te hebben.

Op bladz. XVII bestrijdt de uitgever het dat eene zuster van bisschop BOLDEWIJN († 1196) en van FLORIS III, graaf van Holland, zoude gehuwd zijn geweest met DIRK, graaf van Kleef, zooals de schrijver cap. V meldt. Later nu huwde de dochter van FLORIS III met een DIRK, graaf van Kleef, en de zoon van FLORIS III, de hem

opvolgende graaf DIRK VII, met de dochter van een DIRK, graaf van Kleef.

De uitgever insinueert nu, dat de schrandere KLUIT hier te veel op onzen auteur heeft vertrouwd en grondt zijn twijfel hierop, dat hij meent, dat men destijds nog geen dispensatie te Rome verleende tot een huwelijk tusschen neef en nicht of in den tweeden, burgerlijk vierden, graad der zijlinie, en, wat wel het gewichtigste is, hierop, dat de bedoelde graaf VAN KLEEF reeds zes jaren overleden was, toen BOLDEWIJN bisschop werd, die zijn zuster aan hem uithuwelijkte.

Dit laatste zegt hij in de verklarende lijst achter het werk. Zien wij deze opmerkingen elk in 't bijzonder.

Wat het eerste betreft, merken wij hier op, dat niet alleen onze schrijver, maar ook BEKA den graaf VAN KLEEF 's bisschops zwager noemt en evenzeer het chronieum auctius of de middeleeuwsche vertaling van BEKA hem zwager noemt, en nog ten overvloede zegt dat „grave DIRK VAN CLEVE des graven van Hollands zuster ten wive hadde”.

Hetzelfde zegt de groote Hollandsche divisiekronyk: Grave DIRK VAN KLEVE hadde des bisschops BOUDEWIJNS zuster ten wive en noemt hem daarom later ook des bisschops zwager. Ook JOANNES & LEJDIS, Chron. Belg., noemt hem zwager des bisschops.

JUNGIUS Hist. Comit. Benth. geeft de reden op waarom bij sommigen wel de naam dier dochter van graaf DIRK VI van Holland vermeld wordt, die de zuster van bisschop BOLDEWIJN en FLORIS III was, namelijk PETRONELLA,

maar dat zij van haar huwelijk met den graaf van KLEEF niets melden. Ook de schrijvers, die later zeggen, dat de graaf VAN KLEEF met een zuster van den bisschop en den graaf gehuwd was, melden hiervan niets bij de optelling der kinderen van DIRK VI van Holland. Sommigen laten ook de dochter HADEWICH weg en de meesten verzwijgen den zoon uit een ongelijk huwelijk of huwelijk met de linkerhand, ROBERT.

Bij JUNGIUS en ook bij MÖLLER, *Geschichte des Grafs. BENTHEIM*, kan men al de negen kinderen, zes zoons en drie dochters, van graaf DIRK VI vinden. (MÖLLER bl. 141, JUNG. bl. 183 reg.)

DITHMAR (Codex Dipl. ad TESSCHENMACHER Ann. Cliveae) vond, omgekeerd als onze uitgever, dit bericht zoo gewichtig, dat hij daarom misschien wel wat voorbarig het huwelijk van DIRK, graaf van Kleef, met ADELHEID, dochter van den graaf van Brabant en Lotharingen, bij TESSCHENMACHER zonder bewijs aangehaald, verwerpt. Het kan toch de eerste vrouw zijn geweest.

De critische KLUIT had een geheele dissertatie in de pen over de nakomelingen van DIRK VI, graaf van Holland, die, jammer genoeg, niet schijnt gedrukt te zijn. Misschien heeft die DIRK VAN KLEEF tot eerste vrouw gehad een dochter van den hertog van Brabant en waren ADELHEID, die met DIRK VII van Holland huwde, en DIRK VAN KLEEF, die met MARGARETHA, zuster van DIRK VII, huwde, kinderen uit dit eerste bed, en zoo bestond er geen bloedverwantschap tusschen deze.

De geslachtslijst die TESSCHENMACHER geeft van de graven VAN KLEEF, meldt eerst bij den 23sten graaf, dat deze twee-

maal gehuwd is geweest, waarbij SLICHTENHORST opmerkt, dat het wel een wonder moet geweest zijn, als geen dier 22 graven tweemaal gehuwd is geweest; en nu na deze 23 komen er tweede huwelijken genoeg van Kleefsche graven voor.

Bovendien is die genealogie zeer onvolledig en dikwijls onjuist, zooals wij straks zien zullen.

Waren die latere huwelijken met het huis van Kleef geen bloedverwanten, dan vervalt de tweede grond des uitgevers, dat destijds tusschen neef en nicht nog niet gedispenseerd werd. Doch ook dit is onjuist.

Het is wel vreemd dat al die schrijvers en ook onze schrijver, die genoegzaam tijdgenoot was van dit huwelijk, zoo onkundig zouden zijn geweest in het kerkelijk recht en de praktijk der kerk ten dezen in zwang, dat ze dit niet hebben gemerkt. Overigens waren ze destijds, zooals wij ook in Emo zien, alles behalve onkundig in het kerkelijk recht, en de eene compilatie daarvan kwam destijds na de andere uit.

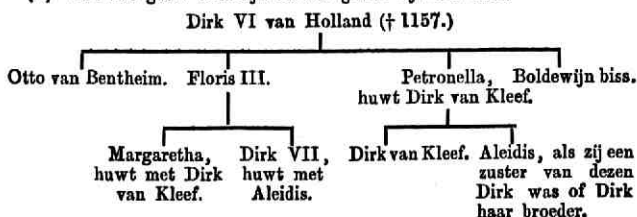
Zoek ik nu op den index van het jus canonicum het woord *Dispensatie*, dan vind ik daar dat de Paus kan dispenseeren in den tweeden graad der zijlinie of tusschen neef en nicht (burgerlijk vierden graad), en word ik ter staving hiervan verwezen naar het Caput Litteras de Restit. Spol, (Lib. Decret. Greg IX, Lib. II, Tit. XIII, Cap. XIII) en daar lees ik, dat in het jaar 1199, dus juist om dezen tijd, als grond voor zekere beslissing wordt aangegeven door den Paus, dat in huwelijksbeletselen, door de goddelijke wet voorgeschreven, niet mag worden gedispenseerd, maar dat deze wel de macht heeft om te dispenseeren in huwelijksbeletselen,

die enkel door menschelijke of kerkelijke wetten verboden zijn. (Ook bij de joden was dit huwelijk tusssen broeders- of zusterskinderen niet verboden.) De Paus zegt daar verder dat ook reeds de H. GREGORIUS en vele anderen in zulke beletselen hebben gedispenseerd. Men zegge hier niet: Is dat wel kritisch bewezen, dat reeds zoo vroeg zelfs daarin gedispenseerd werd? Want zulks doet hier niets ter zake, daar de Paus, die dit aanhaalt, hiermede in 1199 zijn praktijk en bewustheid van macht uitspreekt. (1)

Volgens de vaderlandsche kronyk hebben vroeger reeds vier onzer hollandsche graven, zoons hunner voorgangers, vrouwen gehad uit het Saksische huis en wel DIRK III, OTHILDE of WITHILDE, dochter van hertog OTTO van Saksen; FLORIS I, GERTRUDA, dochter van hertog HERMAN van Saksen; DIRK V, OTHILDE, dochter van HERMAN of FREDERIK van Saksen; FLOR. II de vette, PETRONELLA, dochter van DIRK, hertog van Saksen. Misschien waren sommige dezer vrouwen uit dezelfde linie van dit huis, en zoo even nabij bloedverwanten met die graven, misschien echter uit een andere linie, wat hier verder te onderzoeken, ons te ver zou voeren.

Eindelijk werpt de uitgever hier achter in de verklarende

(1) Om het geval duidelijk aan te geven zij deze tafel.

lijst op het woord *Olivienses* op, dat die graaf van Kleef DIRK, die met de zuster van bisschop BOLDEWIJN gehuwd is, reeds in 1172 volgens het Chron. Egmond, overleden is. Hier zou men zeggen moeten van den schranderen KLUIT *quandoque dormitat* etc., want hij zegt daar, dat het geen wonder is, dat dit in het Chronic. Egmond vermeld wordt, daar hij een zuster van graaf FLORIS III tot vrouw had. Wel kon BOLDEWIJN, de broeder, die eerst in 1178 bisschop werd, dit huwelijk vóór dat hij bisschop was, bewerkt hebben, maar dan kan onze schrijver niet melden, dat hij ter zijde van zijn gebied als bisschop in hem, reeds overleden, een beschermer had, al had hij dan ook al in den zoon zijner zuster een steun. Overigens zijn de telnamen DIRK III, IV, V bij de oudere schrijvers en onzen auteur, en ook in het Chron. Egmond niet te vinden, doch door VAN TESSCHENMACHER of latere schrijvers er bij geplaatst. Men moet dus nog naar een anderen DIRK zoeken, of het meer onwaarschijnlijke aannemen, dat de schrijver van het Chron. Egmond zich vergist heeft, die dit 17 jaar voor onzen schrijver schreef en 33 jaar na diens dood, in 't jaar 1205. Merken wij hier op, dat er meer graven den naam DIRK droegen als TESSCHENMACHER heeft. Zoo laat hij een DIRK, dien hij den derde noemt, in 1114 sterven (en PONTANUS keurt dit jaartal goed) en hem laat hij opvolgen door ARNOLD II tot 1162, terwijl wij elders zien dat in 1159, 1165, 1172, 1 Aug. een DIRK, graaf van Kleef was. Het Chron. Egmond, dat een DIRK in 1172 laat sterven, zegt blz. 133, dat DIRK, graaf van Kleef, in 1182 met MARGARETHA, dochter van FLORIS III, huwde en blz. 135, dat DIRK VII, graaf van Holland, zoon van FLORIS III, in 1186 huwde

met ALEIJDA, zuster van een *jongeren* DIRK, graaf van Kleef, welken onze schrijver met meer anderen voor den zelfden DIRK houden die in 1182 MARGARETHA huwde, terwijl het Chronicon, door er bij te voegen *junior* DIRK (wel te verstaan niet de straks genoemde maar *een of de* jongere), juist wil voorkomen, dat men die verwarre.

In het oorkondenboek van VAN DEN BERGH, I, 1, blz. 116, zien wij dat een nog minderjarige DIRK, Hertog van Kleef, reeds genoemd wordt in 1202, die daar echter in 1208 als meerderjarig optreedt. TESSCHENMACHER laat een DIRK, graaf van Kleef, in 1186 sterven, dien hij den vierden DIRK noemt, en dan daarop graaf ARNOLD III tot 1210 regeeren, terwijl wij hier in 1202 en zeker in 1208 een DIRK graaf zien. Hij laat dien ARNOLD huwen met de dochter van graaf FLORIS III, en is er mede in de war of zij ALEIDIS of MARGARETHA heette, terwijl wij weten dat die graaf DIRK heette. Verder laat hij van 1210—1218 een ARNOLD IV regeeren over Kleef, terwijl dan toch onze DIRK, die in 1202 minderjarig en in 1208 meerderjarig was, nog wel zal hebben geregeerd. In 1227 hielp DIRK, graaf van Kleef, OTTO VAN DER LIPPE in den krijg tegen RUDOLF VAN COEVORDEN; in 1234 trok een DIRK, graaf van Kleef, mede tegen de Stedingers op en wreekte in dat zelfde jaar nog den moord van zijn *bloedverwant*, den graaf van Holland, FLORIS, op den graaf van Clermont. In 1244 is volgens TESSCHENMACHER, graaf DIRK VAN KLEEF gestorven en opgevolgd door drie graven die DIRK heetten, in 1261, 1275 en in 1305. Om nu met VAN LEEUWEN (Chron. Tilense, blz. 139) er zich af te maken, en te zeggen, dat men die graven b.v. ARNOLD II elders DIRK noemde,

alsof de vreemde schrijvers die graven allen tot DIRKEN maakten, is gemakkelijk, maar niet voldoende. Men zal van 1114—1244 nog één of meer graven van Kleef met den naam van DIRK er tusschen moeten plaatsen. En ten slotte, hoe men het woord neef, *nepos*, ook moge trachten uit te leggen, DIRK VII, graaf van Holland, die in 1202 den minderjarigen graaf van Kleef, DIRK, in bovenaangehaalde oorkonde zijn *neef* noemt, was dat in letterlijken zin, als het waar is wat onze schrijver zegt, dat een zuster zijns vaders, FLO-RIS III, met een DIRK, hertog van Kleef, vader van dezen DIRK, gehuwd is geweest, want dan zijn DIRK VII en deze DIRK VAN KLEEF broeders- en zusterskinderen, of volle neef en nicht, anders, als de ouders neef en nicht waren, zouden ze achterneef en nicht, *pronepos* en *proneptis*, zijn geweest.

Eindelijk voegen wij hier nog bij eenige weinige aanmerkingen over de tekstkeuze, en over de verklarende alphabetische lijst, die achter het werk volgt.

Cap. V, bl. 7, meldt de schrijver, dat bisschop BOLDEWIJN het goed had staan met zijn gebied; want dat hij niet alleen aan vele grooten en edelen des rijks vermaagschapt was, maar dat hij vooral deze (drie) aan de zijde of grenzen aanklampie als beschermers en verdedigers, zijn beide broeders den graaf van Holland en dien van Bentheim en den graaf van Kleef DIRK, omdat hij zijn zuster aan hem uitgehuwelijkt had. Wij zouden hier de lezing van A. MATTH. *tres drie* liever gekozen hebben als *terrae*, doch kiest men *terrae* dan zie ik niet waarom men niet liever *suae terrae* dan in *suo* latere kiest, want dan hadden wij liever het

meervoud gezien *aan zijne zijden*, wat echter geen enkele lezing heeft; of in 't Nederlandsch: wij zouden liever lezen: „deze drie *die aan zijn land grensden*” of „deze drie aan de zijden tot beschermers van zijn land”, dan: „deze drie aan zijn zijde of grens.”

Bladz. 9, cap. VI, zouden wij de lezing: *èt suis quotidie clericis èt laicis de Fresia èt civibus justicias faciebat*, hij hield rechtspraak, boven de lezing *et sui . . . faciebat*, hij en de zijnen hielden rechtspraak, verkiezen, omdat waar de bisschop zelf de rechtbank spant, de andere officialen, in zijn naam recht sprekende, niet behoorden te worden genoemd, maar de uitspraak den bisschop alleen diende te worden toegekend.

Cap. 32, blz. 62, wordt verhaald, hoe de bisschop gewapende mannen in het vlek of dorp (destijds denklijk nog geen stad) Steenwijk en in den toren van Steenwijk plaatste: doch dat kort daarna de Coevorders het huis Bentink in brand staken om ze zoo naar buiten te lokken en ze dan te overvallen. Voor *turris* toren kiest de uitgever de andere lezing *terra Steenwijk*, maar dan waren ze reeds buiten en lagen om Steenwijk ook in de Oostwijk, Onna en de Westwijk, want dat is wel bijzonder het land van Steenwijk, alsmede Havelte, Steenwijkerwold en Paaslo, wat toen nog eene parochie Steenwijk was, en dan staat 't land van Steenwijk tegenover 't land van Vollenhove, wat later Wanneperveen, Baarle en Zwartsluis was. Benkink is de lezing bij MATHEUS, een ander meent dat de eerste n een u is en leest Beukink.

Het huis Boedekink, onder Havelte, meer dan een uur van Steenwijk, zouden wij niet nemen. Het huis en erf

Bentink was een der vier erven in de Oostwijk van Steenwijk, het meest zuidoostelijke en tevens het eerste huis van Onna lag dicht bij Steenwijk. Over dit erf vindt men veel: iets wordt er van vermeld in het werk van Mr. MEESTERS, de Steenwijker meenthe, blz. 56, 87 in de noot. Bijlage 3, nota 2. De *t* kon in goth. schrift ligt met een *k* verwisseld worden.

Steenwijk, zegt de uitgever, is de stad Steenwijk; later ja, doch in dien tijd zouden wij het nog geen stad durven noemen. Villa beteekent even goed dorp, vlek, zelfs marke of gemeente. Bentink behoorde tot Steenwijk en had recht in Steenwijks meenten en tevens tot Onna.

Blijven wij nu achter het werk bij het verklarend woordenlijstje.

De uitgever leest Nutspete voor Mitspete, dat volgens bl. 79 apud (niet *prope*) bij Groningen lag. Wij hebben tegen die lezing niets, doch dan geven wij in bedenking eens goed te zien of er ook Untspete, Unspete, gelezen wordt; wij althans hebben in schriften der 15de eeuw zowel in grootschrift als ook in gedrukte boeken, in loopend of kleinschrift zeer dikwijls geen onderscheid tusschen de *n* en *u* kunnen zien, en moesten dit meest uit den zin opmaken.

Daar nu de Hunse, Unsinges, vooral in haren ouden loop meest langs de grenzen van het Gorecht en Woldrecht, dat tot Drenthe behoorde, liep en men ook heeft b.v. Nunspeet, Elspeet, zou de plaats Unspete naar de Hunse kunnen genoemd zijn, zonder dat wij weten wat de uitgang *speet* beteekent, misschien een hoek, bocht, kil, inham, hoogte of zoo iets.

Misschien is de oude benaming van Hondsrug en Hoendiep ook wel Unsrug, Unsdiep, waarvan ligt *Hoentil* weer ontstaat. Indien men de lezing Mitspete blijft verkiezen, die altijd even waarschijnlijk de echte blijft, en men hiervoor Midlaren niet wil nemen, als niet *apud* (*bij*) Groningen maar er wat te ver af, en ook Middelbert niet, dan willen wij hier nog een andere plaats noemen, namelijk Middelhorst, dat in het Gorecht, ten zuiden der stad Groningen, dicht bij Haren ligt, volgens een kaartje in den Groninger Volksalmanak van 1846, blz. 74. Men vergelijke over al deze plaatsbenamingen de Gron. Volksalm. van 1839, blz. 136, 1840, blz. 111, 1842, blz. 50, 1844, blz. 50, 1846, blz. 74.

Nu de alphabetische lijst doorlopende merken wij aan: *Advent* is niet enkel, zooals de uitgever zegt, de vierde Zondag voor Kerstmis, doch al de vier Zondagen voor Kerstmis heeten *Adventus Domini*.

Abt van St. Bernard is elke abt van een klooster van den H. Bernardus of van Citeaux, van elk Cistercienser convent.

Daar echter, even als vroeger, waarschijnlijk Friesche abten tot scheidrechters uit het diocees Utrecht gekozen zijn en niet uit een klooster uit het diocees van Munster, is waarschijnlijk hier de abt van Bloemkamp of Oldeklooster in Friesland bedoeld, en niet die van Aduard, zooals de uitgever meent, waar ook de beide anderen, de abt van Ludingakerk en een geestelijke van Klaarkamp, woonden. Aduard behoorde onder het diocees Munster.

Trans Ysla zouden wij liever gescheiden hebben laten drukken; bij *de trans Ysla* gebruikt men twee voorzetsels evenals b.v. in *de sub pede*. Wij betwijfelen het of men toen die provincie wel reeds Overijsel noemde.

Illi de Lenna, zijn die aan weerszijden van het riviertje de Lende wonen, de Stellingwerwers. Zij noemden in een brief van 1483 en een ander van 1492 hun zegel „Onzes Stroomes Zegel.” Wij schrijven Lende niet Linde, hoe-wel men zoo *nu* schrijft. Niemand daar in die streken zegt de Linde, maar allen zeggen: de Lende; hier in 1232 heet die stroom Lenna en in een copie van 't oprichtings-verlof der parochiekerk in 't jaar 1204 te (Olde) Holpade heet die rivier Lienna.

Nijenstede, het kerkdorp dier parochie, lag onmiddellijk ten oosten van Hardenberg. Waar nog het gebruikte kerkhof terstond buiten de huizen is, stond de kerk.

Nijland. Terecht zegt de uitgever dat dit niet het bild-land is. Het is het langzaam aangeslibte land der vroegere Middelsee of Bornzee, waarvan het middelpunt, de eerste parochie dan ook Nijland heet. PIETER VAN TABOR zal ons dit leeren (bladz. 4). In 1222 was die middelsee nog in Friesland (d. i. *al* het land wat toen nog niet aangeslibt) die bij Berlekum in quam ende ghinc verby Liewerden, Wirdum, Rauwert, Goutem *voor 't westwaert op dat men nu heet Nijeland.*

In 1275 bouwden de huislieden de kerk door en kreeg ook het kerkdorp den naam Nijland. Zie OCKE SCHARL, 4to p., 111, 123.

De middelsee zal in 1222 wel reeds zeer smal zijn geworden, bijna dicht, anders was hier strijd en konden in

1232 geen manschappen komen van daar, waar in 1222 alles nog zee en water was.

Odiliënberg. Iets hierover vindt men in de verhandeling van den Eerw. A. WOLTERS: Het kapittel van Odiliënberg en de heilige Wiro, Plechelmus Odgerus. Roerm. bij J. I. ROMEN, 1861.

Reesta is hier niet zoozeer, zooals de uitgever zegt, het het riviertje de Reest, maar meer de Parochie of liever het kerkdorp, Villa Reest, ook Avereest genoemd. Gelijk men aan Dedemsvaart nog van hen, die in dit oud Avereest wonen, zegt: *die op de Reest wonen* of de plaats *de Reest* noemt, zoo was ook Resten de oude benaming voor dit kerspel of parochie, dat men nu buitenaf meer Avereest noemt. In een brief van 1283 fer. 2, post Servat. erkent de elect bisschop JOHAN en GOSUIN, proost van Deventer, dat het convent Dickninge en de Kanunniken te Deventer recht hebben op de novale tienden tusschen Langhorst en Honover in parochia *Resten* enz. Deze brief is te vinden in het Cartularium van Runen-Dickninge. DRIESSENS haalt aan I, p. 41: Bona in Staphorst et in Resten, de goederen te Staphorst en te Reest bevestigt de Bisschop aldaar aan Runens convent in 1163. 't Is weer de villa of parochie Reest, nog aldaar *de Reest* genoemd.

Venebrugge ligt niet iets ten oosten, maar een uur ten zuidoosten van Hardenberg of Nijenstede.

Voorst. Wij meenen dat de beide huizen Voorst dicht bij elkander lagen in Mastenbroek. Zie de oude kaarten.

Walstad. Hoewel walstad op zich zelf geen eigennaam is, en JANCKE DOUEMA het blz. 49, 97 en 99 nog gebruikt voor slagveld, kan het daarom toch wel een eigen-

naam geworden zijn, die aan die plaats bleef hechten; de uitdrukking: op de plaats die (nog) Walstad heet, duidt dit zelfs aan. Alle eigennamen waren eerst gemeene namen, b.v. knokke, citadel, kapelle, woud, lo, laar, enz.

S. Victor zegt de uitgever is den 17 October. Die datum bevalt ons hier wel. In den Deventer en Oldenzaalschen kalender der feesten der middeneeuwen staat Ge-reon en Victor op den 10 October en den 17 een andere heilige.

De Deventer en Kamper Almanakken van 1568 hebben Victor enkel staan op den 10 October.

En hiermede sluiten wij onze aanmerkingen en recensie over de nieuwe uitgaaf van een werk over de geschiedenis van Drenthe van bijna eene eeuw, vooral van 1138—1232, in dit jaar opgesteld. Vrij hebben wij, enkel in dit belang der objectiviteit der geschiedenis en wat daarmede samenhangt, onze aanmerkingen gemaakt, niets liever wenshende dan bij misvattingen even vrij beoordeeld te worden in het belang der objective waarheid alleen; want ik eindig met de woorden van LINNAEUS in zijn brief aan HALLER: „Quis fuerit tam doctus et sapiens qui dum alios corrigeret, non ipse correctione dignus aliquando evaserit?” Wie is er die zoo alles gevat en verstaan heeft, dat hij niet soms, als hij anderen verbetert, zelf weêr verbetering noodig heeft?

Slagharen, 15 Augustus 1889.

J. HOGEMAN.

(Overgedrukt uit den Nieuwen Drentschen Volksalmanak voor 1890).